

TÜRKİYE 6. KÖMÜR KONGRESİ

The Sixth coal congress of TURKEV

LAVUAR ARTIĞIMDAN URETILEN HİDROLİK DOLGU MALZEMELERİNDE AKIŞ ÖZELLİKLERİ

THE PLOW CHARACTERISTICS THROUGH HYDRAULIC PILLING MATERIALS PRODUCED PROJU COAL WASHERS REJECTS

Gürel fc ENJTUR*

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, sistematik olarak tane boyu dağılımı değiştirilen lavuar artıcı dolgu malzemelerinde su akış Özelliklerinin incelenmesidir. Özel perméabilité deney sistemi geliştirilmiştir. Basınç gradyeni (dP/dL)-eu akışı hızı (v) ilişkileri, ortamların gerçek perméabilité değerleri (Ko) ve bu perméabilité değerlerinin kare kokunu karakteristik uzunluk alarak fanning sürtünme faktörleri (fk) ve Reynold (Rk) sayıları arasında ilişki incelenmiştir. Ortamların gerçek perméabilité değerlerini (Ko) tane boyu dağılımı parametrelerine bağlayan bir eşitlik geliştirilmiştir. Gerçek perméabilité değeri $Ko=lx10^{-9} (m^2/T)$ değerinden büyük olan ortamlarda laminer akışın hakim olduğu düzensiz veya geçiş akış, küçük olan ortamlarda Darcy kuralının tamamıyla geçerli olduğu laminer akış gözlenmiştir.

ABSTRACT

The subject of this paper is concerned with the investigating water flow characteristics through the backfill materials of coal washery rejects with respect to systematic variation in their particle-size distribution. A special permeability test system has been developed. Followings have been inspected: Relationships between pressure gradient (dP/dl) and flow velocity (v), True permeabilities (Ko), Relationship between Fanning friction factor (fk) and Reynold number (Rk) by using the square root of permeability as characteristic length. An equation which expresses the true permeability (Ko) in terms of particle-size distribution parameters has been developed. It has been observed that, the non-linear or transition flow in which laminar flow dominant exists through materials which have true permeabilities (Ko) greater than $Ko=lx10^{-9} (m^2/T)$ and complete laminar flow governed by Darcy law exists through materials which have true permeabilities (Ko) smaller than $Ko=lx10^{-9} (m^2/T)$.

x) Dr. Maden İlik.Müh. , H.Ü.Mühendislik Fak., Maden Müh.Böl.,
Beytepe-AHKARA

1. GİRİŞ

İladan ocaklarında hidrolik dolgu olarak kullanılan malzemelerde su akışı Darcy kuralının geçerli olduğu tam laminar akış olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, özellikle tana boyu dağılımına oaklı olarak büyük farklılık gösteren su akışı özelliklerinin anlatımı ve değişimi konusunda bilgi sahibi olmak Uzara bir seri deney programlanmıştır. Çalışma malzemesi olarak lavuar artıklarının seçilmesi nedeni, bu malzemelerin ocaklar da an yaygın- hidrolik, dolgu ta alianesi olarak kullanılmalıdır. Armutçuk Bölgesi lavuar artıklarından geni-, hancımda örnek getirilmiştir. Eleme» grunlandırma ve karıştırma yöntemleri ile çeşitli tana boyu dağılımında malzemeler üretilip, özel alarak dizayn edilen test sistem ve programında çalışmalar yürütülmüştür.

2. TEORİK BİLGİ

2.1. Poroz Urtamda Akış

Fİ, Nuskat, poroz ortamda turbülanslı akışı aşağıdaki §Bkilde ifade etmiştir(1):

$$\frac{dp}{dl} = \frac{r}{\rho} v + \frac{1}{2} \rho v^2 \quad [1]$$

Burada, $\frac{dp}{dl}$ birim mesafede basınç düşmesini, v ise makroskopik akış hızını gösterir, r ve ρ akışkanın ve poroz ortama bağlı sabit sayılardır.

Laminar ve turbülanslı akımlar için verilen ganel boyutsal ifade;

$$\frac{dp}{dl} = f(v, K, p, \mu) \dots \quad [2]$$

Burada, f bilinmeyen fonksiyonu, K poroz ortamın permeabilitesini, p akışkanın (su) kutla yoğunluğunu, ve μ akışkanın mutlak viskositesini sembol iza etmektedirler.

öoyutsal analize yore (-0 :

$$\left[\frac{dp}{dL} \right] = \left[v^a K^b p^c \mu^d \right] \quad [3]$$

Eşitliğin iki tarafındaki parametrelerin ana boyutlar
kütle, M, uzunluk, L ve zaman T ile belirlenen karşılıkları
yerleştirilirse;

$$[M L^{-2} T^{-2}] = [M^{c+d} L^a + 2b - 3c - d T^{-a-d}]$$

elde edilir, a ussuna bağlı olarak b, c ve d çözümlenirse;

$$\frac{dp}{dL} = \mu (v^a K^{\frac{a-3}{2}} p^{a-1} \mu^{2-a}) \quad [5]$$

ve 1 ve 5 denklemleri birleştirilirse;

$$\frac{dp}{dL} = \sum_{a=1}^{a=2} C_a v^a K^{\frac{a-3}{2}} p^{a-1} \mu^{2-a} = C_1 \frac{v}{K} + C_2 \frac{p}{K^{1/2}} v^2 \quad [6]$$

Paraz ortamda laminer akış, Darcy kuralına göre verilmiştir (3) :

$$\frac{dp}{dL} = \frac{\mu v}{K} \quad [7]$$

Du^uk hızlarda, 6. denklemindeki $(C_2 p v / K)$ taramı
onamsız kalmakta ve b ve 7 ifadeleri eşitlenmektedir, üü
nedenle, $C_2 = 1$ olmaktadır. Basit sakilde yazılırsa, 6 ifa-
desi,

$$\frac{dp}{dL} = \frac{v}{K} + \frac{c p v^2}{\sqrt{K}} \quad [8]$$

olmaktadır.

Yüksek hızlarda 8 ifadesi,

$$\frac{dp}{dL} = \frac{cp v^2}{\sqrt{K}} \quad [9]$$

ifadesine yaklaşmaktadır.

Dirçok araştırmacı, poroz ortamda akış özellisini belli nede kullanılan ooyutsuz Reynold sayısını karakteristik uzunlumu \sqrt{K} alarak ifade etmektedirler (4)(5) •

Permaaoilite Reynold sayısı,

$$R_K = \frac{v \sqrt{K_p}}{\mu} \quad [İÜ]$$

Diğer taraftan, borulardaki akışa benzer olarak poroz ortamda sürtünme kaybını belirlemeye boyutsuz Fanning sürtünme faktörü (f_k) kullanılmaktadır (6);

$$f_k = \frac{dp}{dL} \frac{\sqrt{K}}{v^2 p} \quad [11]$$

Üçylece, eşitlik 7 de verilen Darcy kuralı,

$$f_k = \frac{1}{R_K} \quad [12]$$

olarak yazılıur. Eşitlik 7 den

$$f_k = \frac{1}{R_K} + C \quad [13]$$

Üçte 9 dan

$$f_k = C \quad [14]$$

elde edilir .

JU sonuçlara göre, deneylerde elde edilen R, değerlerine karşılık f_k değerleri, laîner (düzenli) akış koşulunda aitlik λ ile verilen ilişkide, düzensiz (non-linear) akış

koşullarında eşitlik 13 ile verilen ve türbilanslı akış durumunda eşitlik 14 da verilen ilişkide dağılım göstereceklerdir.

1.1. Perméabilité (K) Değerlerinin Bulunması

Dolgu karışımlarının meydana getirdiği poroz ortamların permeabilitesi $\frac{1}{K}$ ile eşitlik 12 den elde edilen I/K nin grafik olarak çizilmesi ile elde edilir. Bu ilişki düzgün doğrusal, ilişkidir. Doğrunun, I/K ordinatını, $w_p=0$ başlangıcında kestiği I/K değerinin tersi ortamın gerçek pexmeabilitesini (K_o) vermektedir. Doğrusal ilişki şu şekilde verilebilir;

$$\frac{1}{K} = \frac{1}{K_o} + \varepsilon \frac{w_p}{\mu} \quad [15]$$

veya

$$\frac{dP}{\mu v} = \frac{1}{K_o} + \varepsilon \frac{w_p}{\mu} \quad [16]$$

$$\frac{dP}{dL} = \frac{1}{K_o} \mu v + \varepsilon \rho v^2 \quad [17]$$

Görüleceği üzere, eşitlik 17, $E = C/IK$ alınmak suretiyle, eşitlik 8 ile aynı olmaktadır. Laminer akış koşulunda, $E_{pv} = \varepsilon$ veya $E = \varepsilon$ ($c=0$) olacağından, $w_p = -I/K$ doğrusu apsise paralel doğru durumuna gelecektir ($I/K = I/K$).

.3.f'lal zeme Tane Boyu Dağılımı

Poroz ortamın özellikleri, ortamı meydana getiren tanelerin şekil ve yapılarına, malzemenin tane boyu dağılımına bağlıdır(7). Tek tip malzeme kullanıldığında, ortamları Dinlerce tane meydana getirdiğinden istatistiksel olarak ortamların tane şekil ve yapılarının farklılaşması önemsiz olmaktadır(3).

Literatürde, tans boyu dağılımını belirlemek üzere aşağıdaki parametreler kullanılmaktadır,

d = En büyük tana boyu

$d_{\text{..}}$ = En küçük tane boyu

d_Q = Etkin tane boyu» malzemenin ağırlıkça
>b lü nun geçtiği elek açıklığında tane boyu

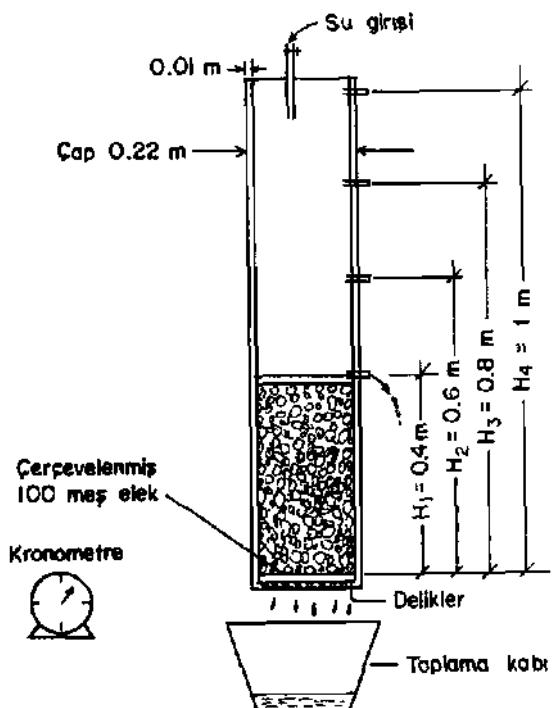
c = Üniformluluk katsayısı, $c^*_{f_Q}/d_{\text{..}}$

c = Derecelenme katsayısı, $d_{\text{..}}/d_{\text{endin}}$

Burada, $d_{\text{..}}$ ve d_Q malzemenin ağırlıkça % 60 ue % 30 nun geçtiği eibk açıklığındaki tane boyalarıdır*

3. PERMEABILITE DENEYLERİ

Psrmea Dilite deneyleri düşey tipte ue sabit seviyali olarak yapılmıştır. Kullanılan sistem ue artan seviye kademeleri Şekil.1 de gösterilmektedir.

Şekil.1. Laboratuvara kullanılan Permeabilité test sistemi.

Kullanılan malzemedeki en büyük tane boyutuna (d_{max}) göre silindirik kabın çapı (D) belirlenmiştir ($D > 1G d_{max}$) (9j)» Malzeme kolan yüksekliği (L) 35-40 cm arasında değişmekte- dir. Deney malzemesinin, hazırlanması ve deney Kabına yerleş- tirilmesinde uayment ve Nicholson tarafından öngörüler» iş- lemler uygulanmıştır!lü)» Dabi okuma dağrıları asit zaman aralıklarında (5 dakika) 4 ila 5 defa alınmış ve bunların ortalaması alınmıştır» Dort su yüksekliği kademesinde ($h=Q.4, Q*6, \bar{U}.a, l \text{ m}$) elde edilen akrş hızları u (m/san) ile basınç gradyeni $\frac{dp}{dz}$ (Neutron/nl /m) ve hız u (m/san) ilişkileri incelenmiştir. Her savyade hesaplanan, permaabilita (K) değerleri ile daha önce verilmiş olan yöntemle ortamın ger- çek permeabilite dağrı (K) bulunmuştur. Perméabilité (K) değerinin hesaplanması ve kullanılan birimler aşağıda veril- miştir :

$$K = \frac{Q \cdot L \cdot M}{H \cdot A \cdot p^2 \cdot g}$$

²

Burada, K = Perméabilité, m
 Q = Süzülen su kütlesi kg/san
 L = Gözenekli ortamın yüksekliği, m
 H = Su sütununun yüksekliği, m
 A = Gözenaklı ortamın akış yönüne dik kesit alanı, m
 M = Akan suyun dinamik viskositesi, kg/m.san
 p = Akan suyun yoğunluğu, kg/m
 g = Yer çekimi ivmesi, m/san

4» DENEY SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLME İLPIESİ

Armutçuk Bölgesi lavuar artıklarından alınan numuneler genelde silttaşısı ve kumtaşısı karışımıdır. Silttaşları miktar- ca çok daha fazladır. Bu numunelerden hazırlanan deney mal- zemelerindeki taneler değişik ve farklı biçimlerdedir. Ge- neliğle, köşeli ve düzgün olmayan yüzey ve kenarlara sahip, uzun, yassı., prizmatik şekiller hakim olup, taneler arasında en/bay, Bn/kalınlık oranları farklılık göstermektedir. Üzgül ağırlık değeri, $G = 2.57$ alarak bulunmuş ve su emme yüzdesi $A = \% 1.7$ olarak elde edilmiştir.

Deneysel yapılan malzemeler numaralandırılmış ve tane boyu dağılımını belirleyen parametreler ve ortam poroziteleri (boşluk hacmi/toplam hacim) Tablo.1-de verilmiştir.

Tablo 1. Deneyselde kullanılan malzemelerin Özellikleri

Malzeme No.	En büyük tana boyu max (mm)	% 30 mal. geçen boy d_{80} (mm)	Uniform. katsayısı Cu	Derece İBn. katsayısı Cc	Etkin çap d_{10} (mm)	En küçük tang boyu min (mm)	Poro-zita n
1	U . 2	6.52	3.04	0.71	0.197	0.15	0.427
2	19-0	9.5	17.7	0.226	0.22	0.15	0.378
3J	19.0	11. U5	14.25	1.23	• .36	0.15	0.374
4	19.0	10.44	13.06	2,37	0.5	0.15	0.43
5	19.0	S.25	3.9	0.77	0.96	0.5	0.489
6	19.0	9.09	5.02	0.757	0.BÜ	0.5	0.439
7	19.0	15.76	12.33	0.9	0.97	0.5	0.429
a	13.2	B.59	7.2	1.033	0.B7	0.5	0.451
9	19.0	15.23	6.59	1.93	1.64	0.5	0.46
10	19.0	12.13	a.6a	1.3	1.13	0.5	0.448
11	19.0	10.0	4.53	1.11	1.52	0.5	0.462
12	19.0	12.23	4.33	1*26	2.35	0.5	0.476
13	19.0	12.33	3.43	1.38	3.23	0.5	0.485
14	19.0	İS.46	3.0	1.09	4.03	3.36	0.483
15	19.0	12.2	3.27	1.47	3.2	0.5	0.484
16	19.Ü	15.43	5.J5	0.9	2.26	0.5	0.462
17	19.0	16.0	2.9	0.93	4.33	3.36	0.494
18	19.0	12.23	2.04	1.0	5.1	3.35	0.498
19	19.0	16.1	1.73	0.9	7.63	6.7	0.513

Yükselen dört su basıncı (dP/dL) değerlerinde sdd& edilen su akış hızları (v) ile hesaplanan permeabilité (K_J) değerlerinden bulunan $1/K$ ve vp/yw ilişkileri Şekil 2 ve Şekil 5 da verilmektedir. Şekil 2 dgn 1 den IU a kadar numaralanan malzeme modellerinde su akışının tamamıyla laminer olduğunu, görülmektedir. Şekil 3 de ise, doğruların eğimlerinin mevcut olması, eşitlik 16 da verilen E nin sıfırdan büyük değerinin olduğunu ve eşitlik 17 de verilen i ilişkinin geçerliliğini göstermektedir. D hal.de 11 den 19 a kadar numaralanan malzeme modellerinde laminer ve türoutilanslı akım karışımı düzensiz akım koşulları mevcuttur.

Şekil 4 de, oasınç gradyeni (dP/dL) ve akış hızı v ilişkileri görülmektedir. 1 den IU a kadar numaralanan malzemelerdeki ilişki Darcy kuralı ile verilmektedir. Diğer malzemelerde parabolik ilişkiler, Darcy kuralından ayrılmaları göstermektedir »

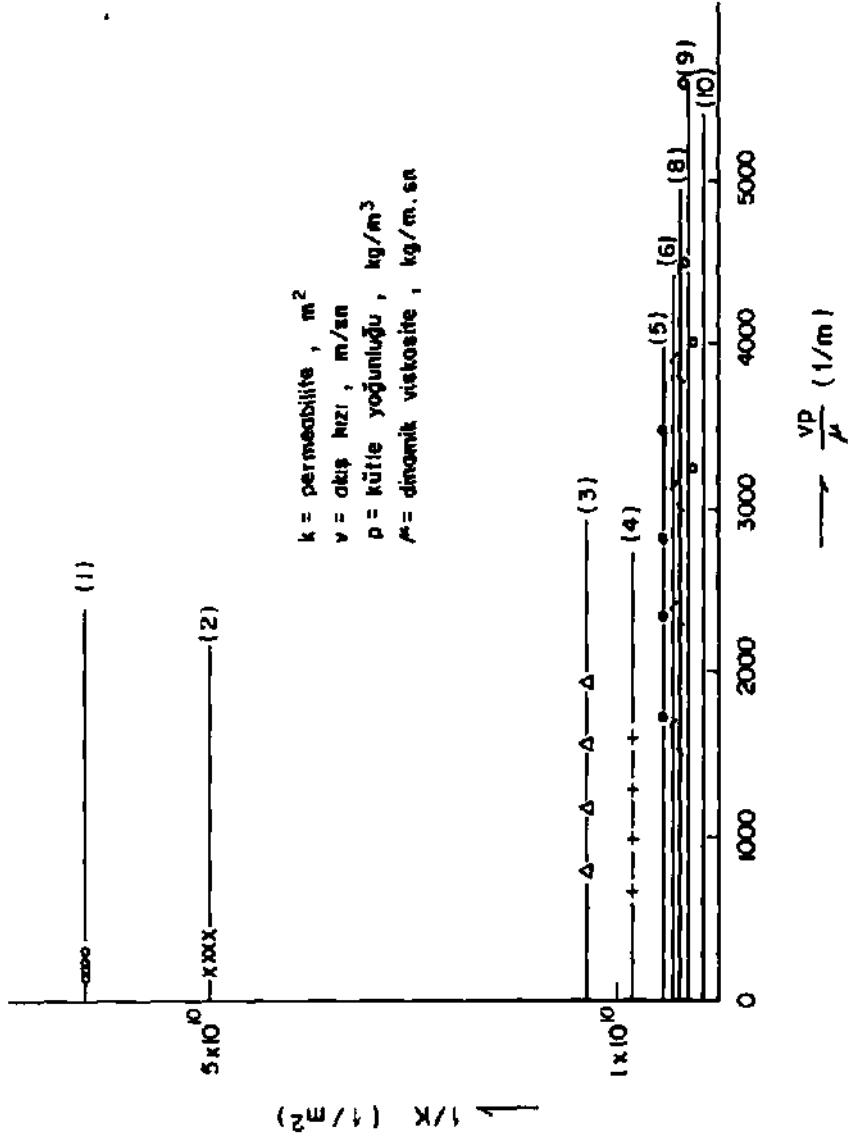
Taalo 2 de ise, numaralanan malzemelerin gerçek perméabilité değerleri (K_J), basınç gradyeni (dP/dL)-hız(v) fonksiyonlarının parametreleri ve permeabilite Reynold sayıları ($R.J$ ve Fanning sürtünme faktörleri (f)) verilmektedir.

Şekil 4 ve Taalo 2 deki verilerden 11 no.lu malzemede çok küçük oranda düzensiz akış başlangıcı olduğu görülmektedir, ünel olarak, gerçe* HB'neAD 1± ite (K_J) değerleri $K_J = 1 \times 10^{-11}$ delerinden yüksek olan, malzemelerde düzensiz akış etkisi, gerçek, perméabilité (K_J) değerleri bu değerin, altında olan malzemelerde Darcy kuralı ile ifade edilen laminer akışın tamamıyla geçerli olduğu görülmektedir.

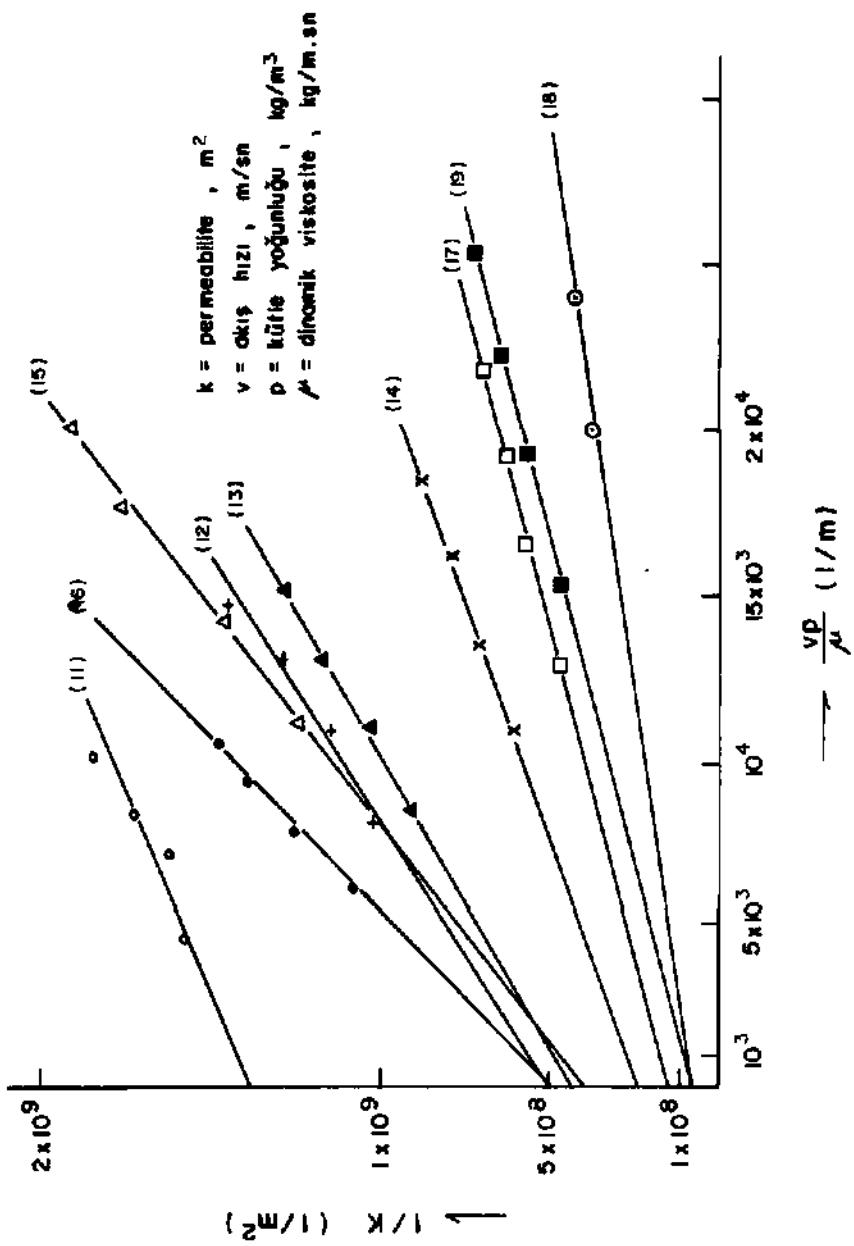
Gerçek permaabilite (K_J değerlerinin Tablo 1 deki verilerle yapılan istatistik matematiğine göre değerlendirilmesinde

$$K_J = 3.348 \times 10^{-11} (d_{10})^{2.07} (C_s)^{-0.01} (n)^{-2.83} \quad [IB]$$

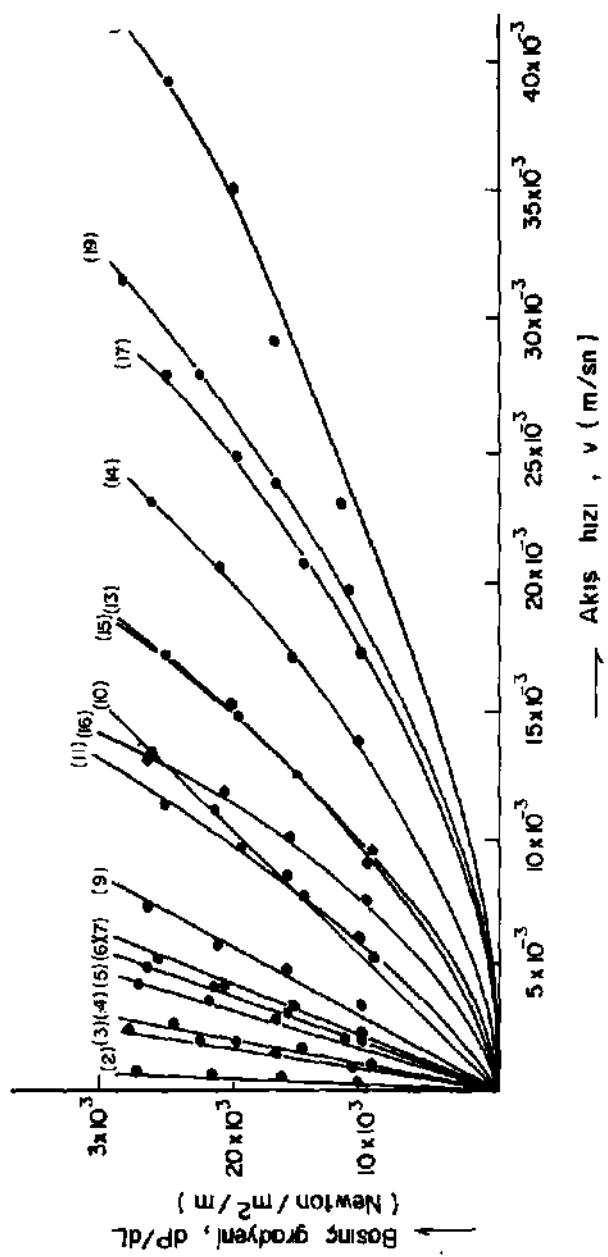
korelasyon i fades i elde edilmişstir(korelasyon katsayıısı, $r=Ü.97$). Buradaki d_{10} , C_s , n parametreleri Tablo 1 de ve lmektedir.

Sekil 2. Gerçek permeabilitet değerlerinin (K_p) bulunması
(rahangalar malzeme numarasını göstermektedir).

Sekil 3. Grafik yönteme gerçek permeabilite değerlerinin (K_g) bulunması (rakamlar malzeme numarasını göstermektedir).

Şekil 4. Bönsig gradyeni (dP/dL)-akış hızı (v) grafikleri (rahanglar malzeme numarasını göstermektedir).

Taolo 2. Permeaoilite deneylen sonuçları

Mozeme No.	Gerçek Permeaoilite K_o (m^2)	Basınç gradyanı, dP/dL (Newton/ m^2/m) - hız, v (m/san) fonksiyonu		hidrolik gradyan $dh/dL \leq 1$	
		r	w	Reynold sayısı R_k	Fanning surtunme faktörü f_k
1	1.6×10^{-11}	81 180 017	-	4×10^{-4}	2554
2	1.97×10^{-11}	59 090 910	-	6.44×10^{-4}	1601
3	7.64×10^{-11}	14 928 298	-	0.007	143
4	1.17×10^{-10}	11 418 309	-	9.7×10^{-3}	106
5	1.76×10^{-10}	6 488 476	-	0.023	43
6	2.18×10^{-10}	5 636 596	-	0.02453	41
7	2.24×10^{-10}	5 347 347	--	0.045	23
8	2.51×10^{-10}	5 174 415	-	0.024	41.2
9	3.4×10^{-10}	3 620 457	-	0.061	16.1
10	6.37×10^{-10}	1 976 778	-	0.12	8.3
11	7.17×10^{-10}	1 633 651	42 618 339	0.114	15.5
12	1.92×10^{-9}	577 200	61 745 193	0.354	5.57
13	2.28×10^{-9}	499 089	56 423 520	0.398	5.44
14	4.29×10^{-9}	303 392	35 248 716	0.69	3.69
15	2.5×10^{-9}	456 000	59 940 000	0.39	6.17
16	2.0×10^{-9}	632 500	99 970 000	0.265	8.2
17	6.67×10^{-9}	190 500	25 000 000	1.06	3.0
18	1.25×10^{-8}	96 000	12 987 000	2.26	1.91
19	1.33×10^{-8}	10 252	41 970 009	1.78	3.55

Akış özelliklerinin daha iyi anlaşılması için Tablo 2 da verilen perrneü il ita Reynold sayısı, R^* değerleri ile fanning sürtünme faktörü f . değerlerinin ilişkisi ${}^{\wedge}$ ekil 5 de yerilmektedir, f . ve R . delerleri, ocaklardaki hidrolik gradyene en yakın cırlan ve deneylerde ilk yüksekliğe tekabül eden. $dH/dl = 1$ hidrolik gradyeninde hesaplanmıştır ${}^{\wedge}$ Burada dH su sütunu yüksekliğini ve dl malzeme yüksekliğini göstermektedir). Şekilde geçiş zonj alarak yazılmış oolge görülmektedir. Bu geçiş zonu, tam laminer akış ile tam turbulanslı akış arasındaki zondur. Literaturdaki çalışmalar Dakirsa çeşitli malzemelerde geçiş zonunun sonu değişik R . değerlerinde olabilmektedir ($R, - 15-2 ÜÜ)(1)(4)(7)$). ${}^{\wedge}$ ekil 5 de geçiş zonundaki deney noktaları geçiş zonunun başlangıç bolumunde yer almaktadır. 0 halde, bu noktaların temsil ettiği akış, laminer ağırlıklı, yer, yer turbulanslı akışının görüldüğü bir düzensiz akış modeli olarak açıklanabilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıda özetlenmiştir:

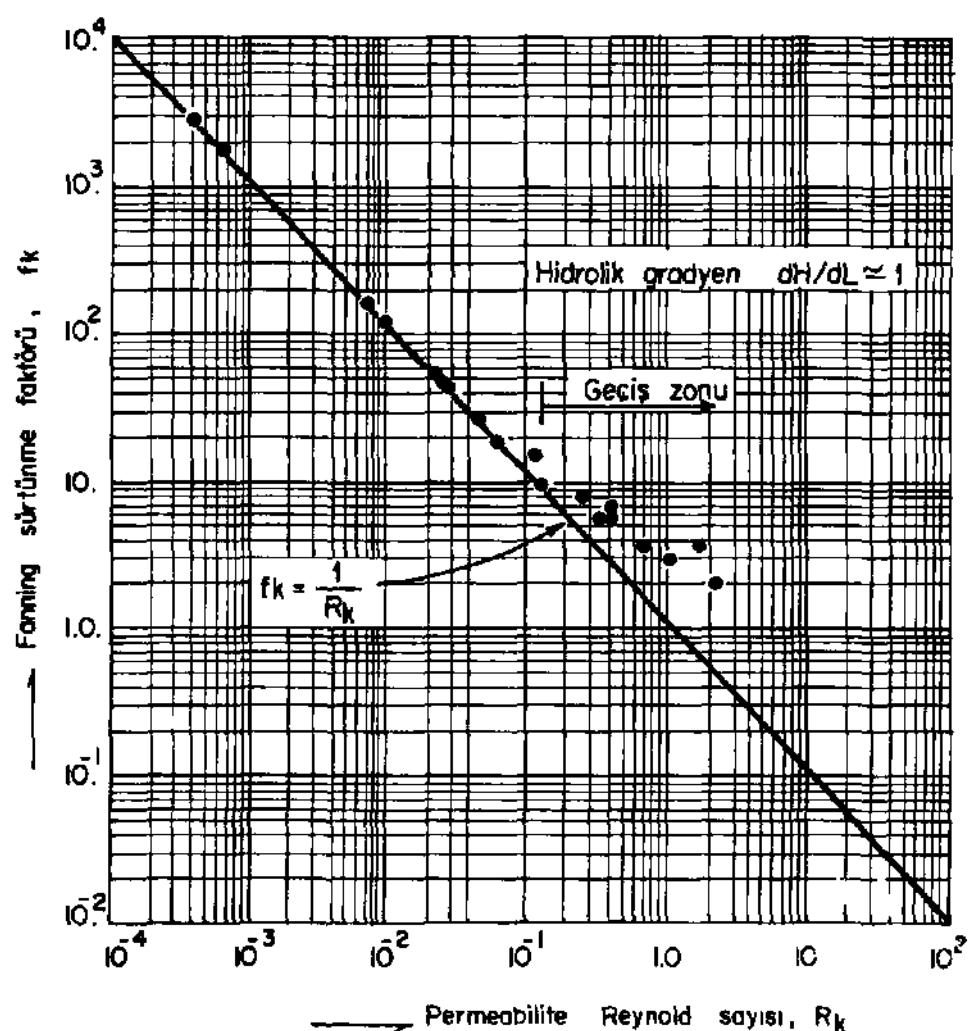
Dolgu ortamlarının su akış özelliklerini belirtmede kullanılan parametrelerde ${}^{\wedge}$ Reynold sayısı R , Fanning sürtünme faktörü f) karakteristik uzunluk olarak ortamın permeabilite K değerinin ${}^{\wedge} K$) kare koku nun alınması anlamlı sonuçlar vermiştir.

Malzemenin permeabilite, K (m) değerini malzeme tane boyu dağılımını ifade eden parametrelere bağlayan bir ilişki geliştirilmiştir.

$$K_o = 3.348 \times 10^{-11} (C_o)^{-0.01} (n)^{-2.85} (d_{10})^{2.07}$$

Burada, C derecelenme katsayısı, d_{10} (mm) etkin çap ve n porozitedir. Anlamları metin içinde verilmiştir.

Perméabilité değerleri, $K = 1 \times LQ^{-9}/(m^2)$ değerinden büyük alan malzemelerde tam laminer akışdan sapma görülmekte ve laminer akış ağırlıklı düzensiz akış başlamaktadır.

Şekil 5. Permeabilite Heynold sayısı, R.-Fannin sürtünme faktörü, f . ilişkisi

KAYNAKLAR

- 1 • JARÜ,3.C,Turbulent Flou in Porous Media, Journal of Hydraulic Division, Proceedings of ASCE,Vol 90, 'No,4Q19, September 1964, pp. 11-L2.
2. ŞErT YUR.G.,Statik va Dinamik, Ders Notları, H.U. mühendislik fak., Maden Böl., 19B6, 200 sayfa.
- 3* HUdBERT,K.G.,The Theory of Groundwater Motion, The Journal of Geology, Volume XLUIII, No.5, November-December 1940, pp. 901-911.
- 4» ARBHABHIRAMA,A.,ANTaNID,A., Friction Factor and Reynolac Numöer in Porous Media flou-, Journal of the Hydraulics Division, Proceedings of ASCE, I/oI 9.5, No.9784, June 1973, pp. 901-911.
- 5.. HARLEMAN,D.R.F.,MEHLHURN,F.F. and RuMER,R.R. »Dispersion-Permeability Correlation in Porous Media, Journal of tf-3 Hydraulic Division, Proceeding* of the ASCE, Vol.69, No.3459, harch 1965, pp. 57-84*
6. DE UIEST,R.J.M., Flou Through Porous Media, Academic Piess, mau York, 19D9 , 53Ü p,
7. BEAR,J.,Dynamics of Fluids in Porous Media, American Elsevie Puti. Lomp., Nau York, 1972, 756 p.
- a. (*1ARSAL,K. J.jContact Forces in Sails, and Roakfill Materials, Proceedings of 2 nd. Pan. Am* Conf. on Soil Mech. and Found. tn-g-, Vol. II, Sao Paulo, Brasil, 1353, pp. 67-9a.
9. ŞENYUR,G.,The Behaviour of Pneumatic Filling Materials in One-DifBBnsJonal Compression, Ph.D. Thesis, METU, Ankara, 19B5, 27a p.
10. UAYI1ENT,U.R. and NICH0LS0N,D.E., A Proposed Modified Percolation. Rate Test for Use in Physical Property Testing of Pline Backfill, U.S. Bur. Mines.Kept. Inv. 6552, 1964.